

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Siirt Üzerine Bir Değerlendirme

Serap ÖZTÜRK*,¹

Kitap İncelemesi

Takvim-i Vekayi
ISSN: 2148-0087

Basım (Published): 09.10.2026
Kabul (Acceptance): 07.10.2026
Gönderi (Submitting): 05.10.2026

Cilt (Vol): 14
No (Issue): 2026
Sayfa (Pages): 208-213

Adres:
¹Bağımsız Araştırmacı, Yalova,
Türkiye.
ORCID: 0009-0009-3581-1229

*Sorumlu Yazar (Corresponding);
E-mail: ozturkserap5656@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Siirt, Osmanlı
taşrası, Tanzimat, Yerel tarih.

TELHİS (ÖZ)

Abdurrezzak Çelik'in Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Siirt adlı eseri, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Siirt sancağının idarî, sosyal ve iktisadî yapısını geniş bir kaynak tabanı üzerinden ele alan yerel tarih çalışmasıdır. Bu inceleme, eserin bölüm düzenini özetlemekten çok kullandığı kaynakları, kurduğu tarihsel çerçeveyi, taşra tarihine katkısını ve sınırlılıklarını değerlendirmektedir. Osmanlı arşiv belgeleri, vilayet ve devlet salnameleri, nüfus verileri, resmî yayınlar ve araştırma literatürünün birlikte kullanılması kitabın temel gücünü oluşturmaktadır. Özellikle idarî teşkilat, nüfus, eğitim, gayrimüslim topluluklar, kamu kurumları ve iktisadî hayatın aynı çalışma içinde ele alınması Siirt'in geç Osmanlı dönemine ilişkin bütünlüklü bir başvuru zemini sunmaktadır. Buna karşılık kapsamın genişliği bazı başlıklarda betimleyici anlatının yer yer analitik tartışmanın önüne geçmesine yol açmaktadır. Eser, bu sınırlılığa rağmen Siirt ve çevresinin taşra tarihi araştırmaları için önemli bir veri ve başvuru kaynağı niteliğindedir.

A Review of From the Tanzimat to the Republic: Siirt

Book Review

ABSTRACT

Abdurrezzak Çelik's *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Siirt* is a local history study examining the administrative, social, and economic structure of the Sanjak of Siirt in the second half of the nineteenth century through a broad source base. Rather than merely summarizing the chapters, this review evaluates the book's sources, historical framework, contribution to provincial history, and limitations. Its principal strength lies in combining Ottoman archival documents, provincial and imperial yearbooks, population data, official publications, and secondary literature. By treating administrative organization, population, education, non-Muslim communities, public institutions, and economic life within a single framework, the book provides a substantial reference base for late Ottoman Siirt. The breadth of its scope, however, occasionally allows descriptive narration to outweigh analytical discussion. Despite this limitation, the work remains a valuable source for research on Siirt and the wider provincial history of the late Ottoman Empire.

KEYWORDS

Siirt, Ottoman provinces, Tanzimat, local history.

Yerel tarih çalışmaları, merkezde alınan kararların taşrada nasıl karşılık bulduğunu göstermeleri bakımından Osmanlı tarih yazımının önemli alanlarından biridir. Abdurrezzak Çelik'in Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Siirt adlı kitabı da bu çerçevede, XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki dönüşümü Siirt sancağı üzerinden izlemeyi amaçlamaktadır. Eserin önsözünde idarî, sosyal, ekonomik ve askerî alanlarda yaşanan değişimin Siirt'teki yansımalarının ortaya konulması ve bölgenin görece az incelenmiş bir döneminin aydınlatılması temel hedef olarak belirtilmektedir (Çelik, 2019, s. XI). Kitabın başlığı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan geniş bir zaman aralığını çağrışırsa da ağırlık geç Osmanlı dönemindedir. Sonuç bölümünde araştırmanın tarihsel devamlılığı sağlayabilmek amacıyla yaklaşık 1840–1920 aralığına genişletildiği açıkça belirtilmektedir (Çelik, 2019, s. 274).

Kitabın giriş kısmı Siirt adının kökeni, coğrafya ve Osmanlı öncesinden XIX. yüzyıla uzanan tarihsel arka planı ele almaktadır. Ardından çalışma üç ana bölüm üzerine kurulmuştur. Birinci bölüm Siirt sancağının idarî durumuna ayrılmıştır. Vilayet, sancak, kaza, nahiye ve köy idaresinin genel yapısı açıklandıktan sonra Siirt'in idarî bağılılığındaki değişiklikler, kamu kurumları ve sancakta görev yapan üst düzey idareciler incelenmektedir. Mutasarrıflık, müftülük, belediye, adliye, posta ve telgraf, muhasebe, rüsumat, Defter-i Hâkânî, Düyûn-ı Umûmiye ve nüfus idaresi gibi kurumların aynı bölümde takip edilebilmesi, Osmanlı taşra teşkilatının Siirt ölçeğinde somutlaştırılması bakımından eserin belirgin güçlü yanlarından biridir.

İkinci bölüm kitabın en geniş toplumsal panoramasını sunmaktadır. Nüfus ve gayrimüslim topluluklardan aşiretlere, eğitimden sağlığa, bayındırlıktan vakıflara, basından dinî ve sosyal yapılara kadar çok sayıda konu ele alınmıştır. Özellikle farklı tarihlere ait nüfus verilerinin tablolarla karşılaştırılması, idarî sınır değişikliklerinin nüfus rakamları üzerindeki etkisini görmeyi kolaylaştırmaktadır. Yazarın resmî nüfus verileriyle farklı kaynaklarda verilen rakamlar arasındaki uyumsuzluklara dikkat çekmesi de kaynakların yalnızca aktarılmadığını, güvenilirlik meselesinin zaman zaman tartışıldığını göstermektedir (Çelik, 2019, s. 152). Eğitim başlığında medreseler ile ibtidai ve rüşdiye mekteplerinin birlikte ele alınması ise geleneksel ve yeni eğitim kurumlarının aynı taşra alanındaki varlığını izleme imkânı sağlamaktadır.

Üçüncü bölüm vergi, tarım ve hayvancılık, madenler, dokumacılık, ormancılık ve esnaf grupları üzerinden iktisadî hayata odaklanmaktadır. Bu bölümün dikkate değer taraflarından biri, Siirt ekonomisinin yalnız tarımsal üretim üzerinden açıklanmamasıdır. Memlehtar ve tuz üretimi, Düyûn-ı Umûmiye gelirleri, cas madeni ve esnaf grupları gibi başlıklar bölgesel ekonominin farklı unsurlarını bir araya getirmektedir. Kitapta çok sayıda tablonun kullanılması da dağınık nicel bilgilerin izlenmesini kolaylaştırmaktadır. İdarî görevlilerden nüfus dağılımına, eğitim kurumlarından vergi ve üretim miktarlarına kadar uzanan tablolar, eseri yalnız

anlatı metni olmaktan çıkararak araştırmacılar için veri başvuru kaynağına dönüştürmektedir.

Eserin en önemli yönlerinden biri kaynak çeşitliliğidir. Kaynakçada Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin çok sayıda fonu yanında Cumhuriyet Arşivi belgeleri, Düstur, devlet ve vilayet salnameleri, nüfus kayıtları ve geniş bir araştırma literatürü yer almaktadır (Çelik, 2019, ss. 275–293). Bu çeşitlilik, Siirt'in idarî ve toplumsal yapısını tek bir belge grubunun bakışına bağımlı kalmadan izlemeye imkân vermektedir. Özellikle merkezî bürokrasinin yazışmalarıyla salnamelerin düzenli fakat standartlaştırılmış verilerinin birlikte kullanılması, taşra tarihinin hem olay hem kurum boyutunu görünür kılmaktadır. Kitabın sonraki Siirt araştırmaları açısından değerini artıran unsur da büyük ölçüde bu malzeme birikimidir.

Bununla birlikte eserin kapsam genişliği aynı zamanda temel sınırlılığını oluşturmaktadır. İdarî yapı, demografi, gayrimüslimler, aşiretler, eğitim, sağlık, bayındırlık, dinî yapılar ve iktisadî hayat gibi her biri bağımsız bir araştırmanın konusu olabilecek alanların tek ciltte toplanması, bazı başlıklarda belgesel ve betimleyici anlatının analitik tartışmanın önüne geçmesine neden olmaktadır. Özellikle çok sayıda görevli adı, kurum bilgisi ve istatistiksel verinin art arda verildiği kısımlarda bu malzemenin Tanzimat sonrası taşra dönüşümü bakımından ne ifade ettiği daha güçlü ara değerlendirmelerle tartışılabilirdi. Benzer biçimde merkezî reformlarla yerel aktörler arasındaki ilişki, kitabın farklı bölümlerinde görülen örnekler birbirine bağlanarak daha belirgin bir açıklama eksenine dönüştürülebilirdi.

Zaman aralığı bakımından da başlık ile araştırmanın fiilî ağırlık merkezi arasında bir ayırım vardır. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e” ifadesi Cumhuriyet’e geçiş sürecinin iki dönem arasında karşılaştırmalı biçimde inceleneceği beklentisini doğurabilir. Oysa eserin ana gövdesi XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki Siirt sancağına ayrılmış, Cumhuriyet dönemi daha çok tarihsel sürekliliği tamamlayan sınırlı verilerle metne dâhil edilmiştir. Yazarın sonuçta 1840–1920 aralığını esas aldığını açıklaması bu tercihin sınırlarını belirginleştirmekle birlikte başlık, kapsam ve dönemlendirme arasındaki ilişkinin girişte daha açık kurulması eserin metodolojik çerçevesini güçlendirebilirdi.

Bu eleştiriler kitabın temel katkısını ortadan kaldırmamaktadır. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Siirt, bir taşra sancağının idarî örgütlenmesini sosyal ve iktisadî yapısından koparmadan ele alması, geniş arşiv malzemesini yerel verilerle birleştirmesi ve Siirt'in merkez kazası yanında Garzan, Sason, Pervari, Şirvan ve Eruh gibi çevre birimlerini de incelemeye dâhil etmesi bakımından önemli bir çalışmadır. Eser, özellikle geç Osmanlı Siirt'i üzerine çalışacak araştırmacılar için kişi, kurum, nüfus, eğitim, vergi ve üretim verilerine topluca ulaşılabilen bir başlangıç noktası sunmaktadır. Bu niteliğiyle yalnız Siirt tarihine değil, Tanzimat sonrası Osmanlı taşrasında merkezileşme,

idarî yeniden yapılanma ve toplumsal değişimin yerel ölçekte incelenmesine de malzeme sağlamaktadır.

Sonuç olarak kitap, geniş kaynak tabanı ve ayrıntılı veri sunumuyla Siirt'in geç Osmanlı dönemine ilişkin literatürde önemli bir başvuru eseri niteliği taşımaktadır. Eserin daha analitik bir problem etrafında sıkılaştırılması ve bölümler arasında açıklayıcı bağlantıların güçlendirilmesi mümkün olmakla birlikte, yerel tarih araştırmalarında çoğu zaman dağınık kalan arşiv ve resmî yayın malzemesini bir araya getirmesi önemli bir kazanımdır. Kitabın asıl değeri, Siirt'i yalnız yerel bir anlatının konusu olarak bırakmayıp Osmanlı taşrasındaki idarî, demografik ve iktisadî dönüşümlerin izlenebileceği somut bir inceleme alanına dönüştürmesinde aranmalıdır.

YAZARIN BEYANI

- 1. Katkı Oranı Beyanı:** Yazarın katkı oranı %100'dür.
- 2. Fon, Destek Beyanı:** Bu herhangi bir kurum tarafından desteklenmemektedir.
- 3. Çatışma Beyanı:** Herhangi bir çatışma beyanı bulunmamaktadır.
- 3. Etik Beyan:** Bu çalışma etik beyan gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

Çelik, A. (2019). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Sırt*. Emin Ofset Matbaacılık.